

РЕЦЕНЗІЇ

Житков О. А. Селянське питання в Українській революції 1917 – 1921 рр. : Історіографічне дослідження : монографія / О. А. Житков. – Вид. 2-ге, доп. – Х. : Мачулін, 2018. – 600 с. Бібліографія : с. 468 – 576.

Рецензію на монографію «Селянське питання в Українській революції 1917 – 1921 рр. : Історіографічне дослідження» виправдано розпочати з посилання на авторитетну думку В. Яремчука про те, що на сучасному етапі українські історики продовжують активно шукати і вдосконалювати дослідницькі підходи до вивчення історіографічного процесу. Новітні, тобто позбавлені «марксистсько-ленінського» методологічного монополізму селянознавчі студії в українському науковому просторі, які доречно відносити до так званої «масової історії», що потребує дедалі складніших синтезів, уже, схоже, подолали рубікон інноваційної невизначеності 1990-х – початку 2000-х років. Праці В. Верстюка, Р. Пирого, О. Реєнта, О. Рафальського, В. Капелюшного, О. Михайлюка, Ю. Присяжнюка, В. Шевченка, С. Корновенка, І. Фаренія, М. Гримич, О. Приймака та інших дослідників, які побачили світ протягом останніх десятиліть, посприяли відчутному прирощенню наукових знань у царині українського історичного селянознавства (побіжно у сфері аграрного (земельного) питання, земельних відносин, землеустрою тощо), визначили перспективи наступних пізнавальних пошуків. Тож поява на цьому етапі тематичного історіографічного дослідження, яке репрезентує антропологічний (гуманітарний) та соціально-економічний дискурс, орієнтований на розвиток концептуальної історичної науки, у цьому випадку присвяченої Українській революції 1917 – 1921 рр., виглядає логічною і затребуваною.

Монографія О. Житкова синтезує значні за обсягом наукові напрацювання – десятки дисертацій, близько трьох з половиною тисяч праць різного характеру й стилю. Пріоритети надано історії аграрних відносин, земельного законодавства Центральної ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії УНР, ЗУНР та Західної Облaсті УНР, аграрним доктринам РКП(б) – КП(б)У, урядів А. Денікіна та П. Врангеля, причому три останніх впроваджувалися в українському селі примусово. Наскільки якісними, на думку автора, є цей масив наукової продукції? Зазвичай вербально істориків не легко виразити думку, яка вичерпно відбиває його уявлення, розуміння, знання. Особливо непросто тоді, коли йдеться про нові, оригінальні погляди на проблему. Адже в таких випадках ситуація ускладнена рисами самих об'єктів (предметів) дослідження, що віддзеркалюють різні аспекти пізнання явищ, процесів, тенденцій. До таких, вочевидь, належать вкрай суперечливі для осмислення революційні події, а заодно і досвід їхньої інтерпретації науковцями. Цей епістемологічний вузол треба уявляти ще хитромудрішим, позаяк таким його робить видима суб'єктивність напрацьованих істориками наративів, які рясніють стереотипними міркуваннями, явно спрощеними (нерідко лише формально зазначеними) методологічними підходами. Водночас дослідники додатково ускладнюють презентаційну частину своїх студій ігноруванням прискіпливого аналізу джерельної бази чи навпаки – надмірним захопленням її кількісних показників без належного обґрунтування.

Відносно вузькі хронологічні межі дослідження (1917 – 1921), запропоновані О. Житковим, спонукали його помітно розширювати історичні рамки пізнавальних процедур. Аби окреслити стан земельного питання напередодні революційних подій, як його відображено в історіографії, авторові довелося опуститися в минувшину навіть не на роки, а

десятиліття. Перший розділ, відтак, виявився надмірно «розтягнутим» у часі – фактично він охопив увесь пореформений період («епоху капіталізму»). Проте такий екскурс дав і свої переваги, бо допоміг оптимізувати вибір основних сюжетних ліній: аграрно-селянський наратив історії Української революції та «переможну» неоколоніальну політику метрополії – Росії, причому залежно від характеру панівного в ній політичного режиму.

У монографії виокремлено п'ять періодів дослідження аграрної історії, якою вона була й розвивалася в добу Української революції. Прагнучи охопити її основні події, автор віддав перевагу «широкому погляду на проблему», потрактувавши аграрне питання як питання селянське. У такий спосіб він, по-перше, виявив вірність усталених в історіографічній практиці традиції комплексного дослідження обраної проблематики, з другого, максимально можливо врахував сучасні епістемологічні підходи. З-поміж іншого, й такі: залучення нових архівних матеріалів, подолання монополії однієї з концепцій, використання переваг новітніх західних пізнавально-інтерпретаційних моделей. Це дало можливість не лише виявити здобутки та упущення процесу творення відповідних знань у советській та постсоветській українській науці (здебільшого вони мотивовані державним замовленням, з відомою варіацією ідеологічних і політичних особливостей, про які автор не забув нагадати), а й ґрунтовно переосмислити особливості фундації діаспорної історіографії. Вона виявилася не такою однозначною, як вважалося раніше. Майже без виключення дотримуючись державницької концепції історіописання, історики діаспори намагалися послідовно ствердити свою наукову конкурентоспроможність. Власне тому з часом відбулася певна консервація їхніх уявлень, причому не лише щодо Української революції загалом, а й аграрного (селянського) питання зокрема.

Праця приваблює належною персоніфікацією сюжету. І не лише історіографічних студій, що вповні зрозуміло й очікувано, а й історичних мікросюжетів, які в цьому випадку репрезентовані постатями, так би мовити, «другого плану».

Щодо джерельної бази, то подібну функцію «другого плану» в рецензованій монографії виконують архівні документи, почасти збірки історичних джерел та матеріалів, збірки юридичних матеріалів. Ця обов'язкова для доробку історіографа процедура зумовлена потребою уточнювати ті чи інші позиції. Відтак архівні та опубліковані матеріали виступають засобами перевірки істинності (доцільності, правдивості, точності, аргументованості) напрацьованих раніше знань – положень, тверджень, узагальнень, гіпотез.

Як і будь-яке фундаментальне дослідження, монографія містить і сильні, і окремі слабкі сторони. Щодо її переваг, то особисто мені хотілося б звернути увагу прискіпливого читача на положення, що їх автор розмістив у підрозділі 1.2 (с. 85), де він пояснює причини гальмування розвитку економіки українського села «тяжінням основної маси селянства до традиційних форм господарювання», принагідно підкріплює свої міркування статистичними даними та аргументованими роздумами відомих сучасних селянознавців – науковців Інституту історії України НАН України, також В. Нечитайла, М. Якименка та ін. Водночас автор допустив окремі технічні та стилістичні огріхи (термін «вітчизняний» краще було б замінити поняттям «український», «протириччя» на «суперечність», «точка зору» на «погляд»; на с. 86 некоректно вжито присудок «...могло було» та ін.).

Коли знайомишся з текстом монографії, відразу відчуваєш, що О. Житков ставиться до оцінок доробку колег максимально коректно. Можливо, інколи навіть на шкоду справі. Надто це стосується методологічних прогалин у працях тих дослідників, які за часто вживаним поняттям «першого комплексного аналізу» (та іншими подібними зворотами) маскують свою пізнавальну нерозбірливість у принципах, підходах, методах наукового пошуку. Отож, якщо сам автор ретельно й відповідально визначає сутність використаних ним наукових категорій (про що свідчать його спеціальні роз'яснення, які містяться у вступній частині монографії), то щодо багатьох колег він набагато поблажливіший.

Загальне позитивне значення монографії в тому, що вона підсумовує результати численних розвідок, заодно відкриває перспективи наступним дослідженням. Стосовно селянознавчих (аграрних) студій, то автор справедливо вбачає його в подальшій деідеологізації сучасної гуманітаристики, у вдосконаленні категоріального апарату та пізнавального інструментарію.

Підсумовуючи текст рецензії, усвідомлюю, що спромігся лише фрагментарно проаналізувати й відповідно оцінити зроблене автором монографії. Утім, ця вибірковість не завадить щиро подякувати О. Житкову за вагомий внесок у творення новітнього історіографічного дослідження селянської (аграрної) проблематики 1917 – 1921 рр., також за аргументоване ствердження в науці самого поняття «Українська революція».

Юрій Присяжнюк

Реклама в пам'яті культур. Книга II. Рекламні феномени Античності : монографія / П. Ю. Саух, В. В. Чуприна, Н. М. Левицька, Л. І. Синявська, Л. К. Марареско, В. О. Вишняков. – Черкаси : ФОРМ Гордієнко Є. І., 2017. – 486 с.

Реклама сьогодні, завдяки активному використанню можливостей ЗМІ, постає одним із найбільш впливових видів масових комунікацій, засобів трансляції культурних, соціальних, національних, гендерних та інших уявлень і стереотипів. Проте, попри сучасні розмаїті, високотехнологічні форми здійснення, реклама має давню історію; становлення її, на думку авторів монографії, припадає саме на греко-римський період. І це не дивно, адже Античність традиційно розглядається як колыска європейської культури в усьому розмаїтті її виявів назагал. Античність сформувала багату духовність, піднесла культуру й мистецтво. У її просторі визріла й креативна та яскрава реклама як засіб утвердження суспільних цінностей і пріоритетів та форма їх змістовної репрезентації. Античність «уміла винести на рекламний щит усе, що здавалось їй вартим уваги, суспільних акцентів» (с. 129). Тому саме феномен античної культури і його своєрідний рекламний супровід стали предметом зацікавлення авторів монографії, які підкреслюють, що Україна прилучена до Античності своєю історією та протоісторією. Античність, як своєрідний ідеал, в українській ментальності завжди обіймала особливе, надзвичайно вагоме місце і в освічених суспільних колах, і на рівні видатних особистостей. Врахування цього додає науковому дослідженню ще більшої ваги, дозволяє виявити як національні особливості, так і універсальні риси реклами як форми комунікації й масової культури.

Структурно монографія, що розглядається, має передмову, шістнадцять розділів, післямову, бібліографію, англійськомовну анотацію та додатки (ілюстрації). Рухаючись в загальному концептуальному руслі монографічного дослідження, кожен з авторів водночас має можливість запропонувати й реалізувати власні теоретико-методологічні підходи до узагальнення, визначення, оцінки та розв'язання поставлених завдань.

Здійснене дослідження розпочинається із досить докладного аналізу інституту глашатаїв (окличників) як віками апробованого засобу рекламного впливу на широкі верстви населення, ефективно діючого носія інформації, одного з важливих чинників суспільного поступу. Слід у цьому зв'язку зауважити, що сама етимологія слова реклама (лат. *reclamare* – гукати раз-у-раз, знову викликати, повторно вигукувати) спонукає до такого звернення.

В роботі вимальовується узагальнений образ глашатая, окреслено його службові обов'язки, положення і соціальний статус, дії в різних життєвих ситуаціях. Глашатай постає як важлива й шанована постать античного суспільства, одна з базисних величин його структури. Окличник виконує широке коло функцій у державному й приватному секторі, зберігає та передає за призначенням різноманітну інформацію. Він, як слушно зауважують автори, – «носієм і поширювачем рекламної інформації, її хранитель і живий бігборд, активний учасник рекламного процесу і його провідна постать» (с. 40). Так, перед нами проходить ціла плеяда гомерівських окличників, глашатаїв (Еврібат і Талфібій, Евсей та Телемах, Медонт і Понтоной та ін.), як публічних постатей, що живуть і діють в епічних поемах цього давньогрецького автора і стихією яких є, насамперед, майдан і людський натовп, але також і арена військових дій. Особливе місце займають так звані окличники від Бога – глашатай волі Зевса та інших богів обдарований багатьма талантами Гермес-